3. Регулювання міжбюджетних відносин: Україна і європейський досвід: Наукова монографія /За ред. В. Г.Бодрова. — К.: Вид-во НАДУ, 2006. — 296 с.

4. Кравченко В. І. Місцеві фінанси Украни: Навч. посіб. — К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. — 269 с.

5. Луніна І.О. Районні бюджети у контексті ефективної системи міжбюджетних відносин. // Економіка України, 2003 — № 5.

6. Чугунок І. Я. Вплив бюджету на економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. // Фінанси України, 2002 — № 12.

7. Шаповалова Н., Пресняков І. Адміністративна реформа у Польщі: напрямки змін та реальні результати. Режим доступу: http://dialogs.org.ua/crossroad — Заголовок з екрану.

5. Izdebski H. Samorz№d terytorialny. Podstawy ustroju i dziaialnoњsi. — Warszawa, 2001. — 183 с.

9. Tiebout Ch. A Pure Theory of Local Expenditures. // Journal of Political Economy. October, 1956. — P. 416 — 424.

10. Musgrave R. The Theory of Public Finance. — N. Y.: McGraw-Hill, 1959.

11. Oates W. Fiscal Federalism. — N. Y.: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1972.

УДК 336.221

ПОДАТКОВА СИСТЕМА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Кандидат економічних наук Жулин О.В.,
Хаврюта Є.Л.

У статті досліджено податкові системи європейських країн та специфіку організації оподаткування. Проаналізовано особливості національної податкової системи та визначено її головні проблеми. Запропоновано шляхи покращення функціонування податкової системи України на основі зарубіжного досвіду.

In the article investigational tax systems of the European countries and specific of organization of taxation. The features of the national tax system are analysed and certainly it main problems. The ways of improvement of functioning of the tax system of Ukraine are offered on the basis of foreign experience.

Актуальність роботи. У жодній країні світу не існує ідеальної податкової системи, бо кожна з них має свої переваги і недоліки. Громадяни країни завжди незадоволені тим, що повинні сплачувати податки, але, оскільки, держава не в змозі ефективно функціонувати за відсутності податкового механізму, вона повинна створити такі умови, які не будуть руйнівними для добробуту населення. Податки вирівнюють доходи юридичних і фізичних осіб з метою досягнення соціальної справедливості та економічного розвитку. Теоретики й практики працюють над створенням такої податкової системи, яка б забезпечила оптимальне конкурентне середовище для бізнесу, й одночасно була ефективним фіскальним інструментом. Сучасна податкова система України зберігає низку суттєвих недоліків, які є системними. По-перше, витрати платників на виконання вимог податкового законодавства лишаються надмірно високими. По-друге, відсутність стабільного і чіткого регулювання оподаткування. По-третє, багаторазове оподаткування, високі ставки деяких податків, переважно фіскальний характер податкової системи створюють несприятливі умови для підприємництва та стримують економічну активність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації податкової системи в Україні досліджували багато вчених і практиків: Азаров М.Я. [1] і Льовочкін С.О. [5] розглядають особливості податкової політики України, пропонують її принципи та шляхи удосконалення податкової структури, Бабич Л.Я. [2] пропонує шляхи удосконалення податкової системи, Булгакова С.О. [3] і Князєв В.Г. [4] досліджують закордонні податкові системи і дають їм оцінку.

Постановка завдання. Ігнорування досвіду податкового регулювання у розвинутих країнах світу є однією із причин негараздів податкової системи в Україні, тому дослідження і використання зарубіжного досвіду організації податкових систем з паралельним врахуванням національних особливостей дозволить досягти найвищого соціально-економічного ефекту.

Основна частина. У різних країнах світу податкові системи відрізняються за типом побудови, кількістю податків, ставками податкових платежів, методикою їхнього розрахунку, видом стягнення тощо. Але всі вони базуються на загальних принципах. Одним із основних є стабільність законодавчої бази. Вона не може бути незмінною протягом десятиліть, але принципові положення сплати податків повинні не зміню-

© Жулин О.В., Хаврюта Є.Л., 2011

ватись тривалий час. У більшості країн світу перед платником податків не стоїть питання, платити чи не платити податки. Основна увага в побудові податкових систем за кордоном приділяється розвитку підприємницької діяльності та залученню інвестиційних коштів як вітчизняними, так і іноземними особами. Для цього в державі створюються умови для стимулювання усіх видів діяльності. У більшості країн значні пільги надаються підприємствам, що експортують свою продукцію. Варто підкреслити, що податкові системи розвинених країн світу надзвичайно гнучкі. Наприклад, у Великобританії платник податку (наприклад, податку на доходи фізичних осіб) може самостійно вибирати такий варіант оподаткування, який для нього є найефективнішим. Це уможливлює зменшення кількості платників, які бажають перейти у тіньовий сектор економіки або ухиляються від сплати податків.

Існує думка, що у деяких країнах дуже складні і багаторівневі системи оподаткування. Значення одних і тих самих податків в різних країнах неоднакове. Так у Франції частка непрямих податків у доходах бюджету дорівнює 62,7%, у Голландії — 41,3%. Особливий вид податків, що застосовується у деяких країнах-членах ЄС — податок на приріст капіталу. У більшості країн цей податок стягується не в момент цього приросту, а в момент його реалізації (наприклад, після продажу акцій). У Бельгії і Франції цей податок стягується по ставці, яка нижче ставки податку на прибуток. У Німеччині, Голландії, Італії податок з громадян на приріст капіталу при довгострокових вкладеннях взагалі не стягується.

Важливим елементом фіскальної політики європейських держав є податок на додану вартість. Так, якщо в Іспанії базова ставка ПДВ — 18 % (знижена 8 % або 4 %), в Німеччині — 19 % (низька 7 %), то у Франції діє ставка 19,6% (крім того, існують ще ставки 5,5% і 2,1 %), в Данії і Швеції — 25%. У Нідерландах існують дві ставки ПДВ: загальна — 19 % та 6% — для продовольчих товарів і медикаментів. Щодо товарів, які визначені для експорту то вони звільняються від ПДВ. В Італії існують чотири ставки ПДВ: мінімальна — 4% (для товарів першої необхідності), а також ставки 9 і 13%, і найбільш поширена — 19%. Вивезення товарів на експорт, міжнародні послуги і пов'язані з ними операції не оподатковуються ПДВ у силу того, що вони не вважаються здійсненими на території країни. У Польщі базова ставка ПДВ — 23%, пільгова (деякі дитячі товари, будматеріали, товари та послуги для сільського господарства) — 8 % або 5 %. Нульова ставка діє на експортний продаж, товари низького ступеню обробки, некомерційні послуги: охорона здоров'я, продаж товарів дрібним бізнесом. А в сусідній Росії ставки ПДВ диференційовані на три рівні: 18 % (базова ставка), 10 % і 0 %. А у розвинутій Японії ставка цього податку складає лише 5 %, а у Швейцарії 7,6 % (знижені ставки 3,6 або 2,4 %).

Окремо необхідно зупинитись на податку на прибуток корпорацій. У Великобританії існує авансовий податок на доходи корпорацій. Він був введений для створення безперешкодних платежів до бюджету. Розмір даного податку визначається рівнем виплат по дивідендах. У випадку, коли розмір авансового податку перевищує розмір податку на прибуток, передплати поданому податку можуть враховуватись для погашення заборгованості за попередніми чи майбутніми платежами податку на прибуток. У Франції податок на прибуток корпорацій складає 42%. При розрахунку прибутку, що підлягає оподаткуванню, дивіденди, які сплачують акціонерам, з прибутку не відшкодовуються, а виплачуються після оподаткування. У Німеччині з компаній стягується податок на дивіденди у розмірі 25% від суми. Він був введений з тим, щоб зробити менш можливим ухилення від оподаткування з боку акціонерів.

Ті чи інші податки, безумовно, відіграють важливу роль у податкових системах країн — членів ЄС, але існує також поняття контролю за дотриманням податкового законодавства та стягненням податків. Цікаво прослідкувати цей процес на прикладі деяких країн Європи. Податкова система вважається дієвою, якщо вона має добре налагоджену правову систему на яких можна будувати економічну політику. Одним із успішних прикладів організації податкової системи може бути досвід високо розвинутої країни — Швейцарії. Податкова система в Швейцарії має свої особливості, які відрізняють її від інших країн. Насамперед, це — самостійність кантонів (територіальних одиниць) у відношенні до податків. Інша особливість « конкуренція серед кантонів, бо кожен з них самостійно визначає податкові ставки, що діють на його території. Якщо податкові ставки будуть збільшені, тоді відповідно кантон отримає більше грошових коштів, але з іншого боку, завдяки високим ставкам його населення може просто переїхати в більш «вигідний» кантон. Конкуренція між податковими системами різних кантонів є ефективним засобом зниження податкових ставок на території усієї Швейцарії. Найнижча ставка корпоративного податку по кантонах складає 12,4 %, а найвища — 24,2 %. Крім того, всі учасники податкового процесу можуть самостійно розбиратись у змісті законів, вирішувати для себе, вигідні напрямки функціонування. Наприклад, податок на доходи фізичних осіб роботодавець не утримує. Фізична особа сплачує його самостійно в кінці року. Шкала його оподаткування прогресивна — від 1 до 13 %, яка залежить від рівня доходів і сімейного стану.

У Польщі кожне з 49 воєводств має свою фінансову палату, а більшість і свої фінансові управління. Працівники податкових служб мають широкий доступ до фінансової інформації платників податків. Відмова від надання такої інформації чи її перекручення карається великими штрафами. Італійським законодавством були введені особливі правові норми кримінального характеру щодо податкових правопорушень. Особливо тяжкими вважають: не заповнення декларації про доходи, що перевищують визначену межу; не вказаний порядок ведення бухгалтерських записів; використання фіктивних рахунків-фактур; заниження розмірів доходів.

За даними Світового банку у рейтингу податкових систем світу за простотою сплати податків Україна займає 181 місце із 183, останні місця займають — африканська країна і Білорусь. Найбільш сприятливі податкові умови у Канаді і Великобританії. За кількістю податків і зборів, що стягуються до бюджету Україна опинилася на останньому 135 місці. Наприклад, у Швеції до державного бюджету сплачують лише два податки, у Гонконзі — три, у Норвегії — чотири, а у Китаї — п'ять. Основним недоліком податкової системи України є суттєве навантаження на прибуток підприємства, майже 57 % комерційного прибутку вилучається до бюджету та до позабюджетних соціальних фондів. За цим показником Україна у рейтингу отримала 149 місце.

Серед основних проблем податкової системи України нині можна виділити такі:

1. Незважаючи на те, що податки відіграють важливу роль у економіці всіх зарубіжних країн, в Україні нині один із найвищих рівнів оподаткування (навіть порівняно з пострадянськими країнами).

2. Недосконале співвідношення прямих і непрямих податків. В умовах низького рівня доходів юридичних і фізичних осіб, низького рівня податкової культури, суперечливого фіскального законодавства і роботи податкових служб неможливо забезпечити переважання у структурі податкової системи прямих податків, як у розвинених країнах.

3. Пряме оподаткування в Україні базується на двох основних видах податків: податку на прибуток підприємств і податку на доходи фізичних осіб. Спостерігається надмірний податковий тягар на підприємства. Якщо рівень оподаткування прибутку в Україні розрахувати за методикою запропонованою Світовим податковим кодексом, то він дорівнював би майже 50 %.

4. Структура непрямих податків в Україні характеризується переважанням ПДВ, який лягає на плечі населення.

Особливої уваги потребує дослідження еволюції податкових ставок в Україні, розмір яких обумовлений історичними і соціально-економічними особливостями (Табл.1). В Україні встановлення оптимальних податкових ставок має довгу історію трансформацій та перетворень. Спостерігається суттєве зниження ставок податків з 1991 року по 2011, а також Податковим кодексом України регламентується суттєве зниження ставок ПДВ і податку на прибуток до 2014 року. Задля наповнення пустої державної скарбниці в нашій країні використовувались різні системи оподаткування, але пошуки кращого варіанту, який би гармонізував інтереси держави і платників, наразі не увінчались помітним успіхом, бо зниження податкових ставок не вирішує усіх проблем податкової системи.

Таблиця 1

Еволюція ставок податків в Україні

Рік	Податок на доходи фізичних осіб, %	Податок на прибуток, %	ПДВ, %
1991	Максимальна ставка 30	35	-
1992 — 1993	Максимальна ставка 30	18	28 та 20
1994	Максимальна ставка 90	22	28 та 20
1995	Максимальна ставка 60	30	20 та 0
1996 — 2003	10, 15, 20, 25, 30 та 40	30	20 та 0
2004 — 2006	13	25	20 та 0
2007	15	25	20 та 0
2011	15, 17	23	20 та 0
2012	15, 17	21	20 та 0
2013	15, 17	19	20 та 0
2014	15, 17	16	17 та 0

У процесі удосконалення податкової системи України варто враховувати той факт, що більшість країн світу постійно вносять зміни у своє податкове законодавство, полегшуючи його зусібіч, особливо знижуючи податковий тиск на бізнес.

Висновки і пропозиції. Таким чином, податкові системи деяких країн Європи мають як спільні риси, так і відмінності. Для податкової системи України було б доцільне використання зарубіжного досвіду функціонування податкових систем. Хоча прийняття Податкового Кодексу України і консолідувало існуючі податкові закони в один, але він потребує значних доопрацювань через неповну форму (наприклад, не регламентовано стягнення мита) і неврахування важливих моментів оподаткування (диференціація ставок податків, сплата єдиного податку, оподаткування депозитів тощо). Податковий кодекс — це закон, що має оптимально поєднувати як функції фіскальні, від яких залежить життєдіяльність держави, так і стимулюючі. Діюча система оподаткування сьогодні не задовольняє ні державу, ні платників податків. Сфера матеріального виробництва практично задушена податками, що веде до скорочення оподатковуваних оборотів, а значить, і до зменшення бюджетних надходжень. У результаті функціонуюча податкова система стимулює тільки скорочення виробництва, а замість поповнення доходної частини бюджету — призводить до його зубожіння населення. Надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення доходів тіньової економіки і згортання легального бізнесу, а також до скорочення податкової бази. Тому важливе місце у здійсненні оптимальної податкової політики відводиться принципу фіскальної достатності, який полягає у здійсненні податкової політики, необхідної для забезпечення такої величини податкових надходжень, яка оптимально бажана з огляду на обрану соціально-економічну політику. Рівень податкової ставки повинен враховувати можливості платника податку, тобто рівень його доходів. Оскільки можливості різних фізичних і юридичних осіб неоднакові, для них мають бути встановлені диференційовані податкові ставки. Платежі кожного до бюджету мають бути пропорційні його доходам, і винятки для окремих осіб недопустимі. Порушення цього принципу призведе до того, що додаткове податкове навантаження ляже на законослухняних платників податків.

Що стосується конкретних податків, то тут прикладом вдосконалення може бути диференціація ставок податку на додану вартість. У більшості країн Європи така диференціація є ефективною. Встановлюються знижені, універсальні (базові) і високі ставки ПДВ. Це дає змогу розподілити товари, що обкладаються цим податком, на товари першої необхідності, привілейовані товари та інші. Адже, різні товари мають різну цінність, тому ставки податку повинні відповідати цьому. У процесі реформування системи оподаткування в Україні важливою проблемою є не лише рівень податкового тягаря, а й оптимальне поєднання прямих і непрямих податків. Слід зазначити, що в останні роки у вітчизняній системі оподаткування спостерігається тенденція до збільшення частки прямих податків, що відповідає практиці розвинутих країн. Непрямі податки хоч і зручніші для фіскальних органів з позиції їх стягнення, однак їх сплата лягає тягарем на плечі кінцевого споживача. Тому переваження справедливих прямих податків дасть змогу уникнути таких негативних наслідків, як зубожіння більшості населення, подальший спад і занепад вітчизняного виробництва, нездатного конкурувати з дешевою продукцією іноземних фірм тощо.

Крім того, необхідно докорінно змінити ставлення до місцевих податків і зборів, а саме, суттєво підняти їх значення у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів. Найсуттєвішими вадами місцевого оподаткування є незначна фіскальна роль податків і зборів та відсутність прав у органів місцевого самоврядування запроваджувати на своїй території власні податки і збори. Річ у тім, що на місцях завжди є свої особливі об'єкти оподаткування, які можуть відчутно наповнити місцеві бюджети, а отже, дати змогу спрямувати додаткові кошти на розв'язання економічних і соціальних проблем регіонів. У процесі реформування місцевого оподаткування доречно було б використати досвід Швейцарії, який розглянуто вище. Сплата податків має носити обов'язковий характер. Система штрафів і санкцій, громадська думка у країні мають бути сформовані таким чином, щоб несплата або несвоєчасна сплата податків були менш вигідні платникові, ніж вчасне і чесне виконання зобов'язань перед бюджетом.

Література

1. Азаров М.Я. Податкова політика в Україні: принципи та реалії. // Вісник податкової служби України. « 2000. « № 10. — С. 34 — 37.

2. Бабич Л.Я. Аналіз податкової системи і пропозиції щодо її вдосконалення. // Економіка України. « 2008. « № 9. — С. 12 — 19.

3. Булгакова С.О. Податки в зарубіжних країнах. « К.: Основи, 1998. — 212 с.

4. Князев В.Г. Налоговая система зарубежных стран. « М.: Закон и право, 2007. — 310 с.

5. Льовочкін С.О. Податкова структура в Україні та шляхи її вдосконалення. // Економіка України. « 2009. « № 8. — С. 22-25.

6. Податкові ставки в Україні. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki. — Заголовок з екрану.

7. Податковий кодекс України. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws. — Заголовок з екрану.